

27.04x33.01	1/2	22 עמוד	מקור ראשון - יומן	01/01/2016	51197112-7
המכללה האקדמית נתני - 2790					

ובאו האובדים

למעלה מ-500 שנה אחרי גירוש ספרד, צאצאי 'אנוסים' מסביב לעולם מגששים את דרכם לעבר שורשיהם היהודיים. הם לא בהכרח מבקשים להתגייר, אבל גישה נכונה לנושא עשויה להרחיב את מעגל האהדה לישראל, למשל בקרב ההיספנים בארה"ב

לפני כמה חודשים התקיים בכנסת מושב הפתיחה של השדולה הפרלמנטרית לחידוש הקשר עם צאצאי קהילות יהדות ספרד ופורטוגל, בהשתתפות שגריר ספרד בישראל. יו"ר השדולה הוא ח"כ רוברט אילטוב מישראל ביתנו. "מדובר בפוטנציאל של עשרות מיליוני צאצאי אנוסים ברחבי העולם, במיוחד באירופה, אמריקה הלטינית וארה"ב", אומר אשלי פרי, מנכ"ל השדולה ונשיא 'רקונקטר', ארגון שעוסק בחיבור צאצאי האנוסים לעולם היהודי. "ישנם כיום רבים מאוד שכשםבקשים מהם להגדיר את עצמם הם ישיבו 'יהודים', אף שאינם משתייכים לעולם היהודי הפורמלי. יש מיליונים שידועים על הרקע היהודי שלהם ורוצים לקבל עוד מידע וללמוד על היהדות, וגם על מדינת ישראל. עד היום לא הייתה תגובה רשמית של העולם היהודי או של מדינת ישראל לאנשים האלה. זו מחויבות אתית שלנו לסייע לאלה שרוצים להתחבר מחדש לעולם היהודי".

לדברי פרי, עולה מברייטניה וצאצא ליהודי ספרד בעצמו (שם המשפחה המקורי הוא פרו), "לאחוז ניכר מהלטינים וההיספנים בארה"ב יש רקע יהודי כלשהו. אם הם יתחילו להבין שלחלק גדול מהם, אלה שהגיעו ממקסיקו או מדרום אמריקה לארה"ב, יש מוצא יהודי, והם יחפשו וימצאו את השורשים שלהם - הם יהיו לצד היהודים ולצד מדינת ישראל. יש כאן קרבה, וכדאי לנו לטפח את זה. הקהילה הלטינית בארה"ב מאוד מעורבת פוליטית, והם צפויים להכפיל את עצמם עד 2030. כיום הקהילה לא סימפטית במיוחד כלפי ישראל, אבל אלה שמגלים שיש להם קשר יהודי לרוב משנים את דעתם והופכים להיות חיוביים יותר".

היה לג'ני לגייר את בתה משום שבעלה קתולי. ההכרה ביהדותה הפכה אפוא גם את בתה ליהודייה על פי ההלכה. "זה בהחלט אפשרי", אומרת ג'ני על המסע הפרטי שלה לזהותה היהודית, שנמשך שנים. "אבל בן אנוסים ממוצע, שאין לו דחף, זמן וכסף כמו שלי, לא יצליח לעשות את זה. זה אכן מסע מסורבל וקשה, אבל הוא שווה את הטרחה".

תפילות עם שורשים יהודיים
'האנוסים' הם יהודים שחיו בספרד ובפורטוגל והמירו את דתם לנצרות במאה ה-14 וה-15 בתקופת האינקוויזיציה הקתולית, בעקבות רדיפות ואיומים במוות או בגירוש. בתקופה זו הייתה יהדות ספרד המרכז היהודי המשפיע בעולם. רבים מהמומרים כלפי חוץ המשיכו לשמור בסתר על זהותם היהודית, וקיימו בחשאי חלק ממצוות היהדות וחגי ישראל. בשנים האחרונות ישנה התעוררות גוברת בקרב רבים ברחבי העולם המזוהים עצמם כצאצאי האנוסים, ומבקשים לחזור במידה זו או אחרת לזהותם היהודית.

אשלי פרי, 'רקונקטר':
"הקהילה הלטינית בארה"ב
מאוד מעורבת פוליטית, וכיום
היא לא סימפטית במיוחד
כלפי ישראל. אלה שמגלים
שיש להם קשר יהודי, לרוב
משנים את דעתם"

▲ ההכרזה על גירוש ספרד. ציור מהמאה ה-18 צילום: גטי אימג'

פרי בהשקת השדולה בכנסת צילום: ג'פרי וורת'ינגטון

צביקה קליין

"למה אנחנו חייבים לקבור את סבתא דווקא היום?" שאלה ג'ני מילגרם את אמה הקתולית, כאשר נודע כי סבתה נפטרה בשבת. "במשפחה שלנו קוברים את המת מיד", הסבירה האם. ג'ני, ילידת מיאמי ממוצא קובני, הייתה אז גירת טרייה, וכשומרת שבת תהתה כיצד תגיע להלוויה ממרחק.

לצער של ג'ני היא הפסידה את הלוויית סבתה, אך אז התחיל מסע חייה בעקבות ההיסטוריה המשפחתית. "בשנות העשרים המאוחרות שלי עברתי גיור אורתודוקסי", היא מספרת. "אש היהדות בערה בי, בלי שהצלחתי להסביר את זה. לא יכולתי ללכת לכנסייה יותר. אחרי ההלוויה אימא שלי הביאה לי חמסה שסבתא ביקשה ממנה לתת לי ביום שבו תמות. אני לא יודעת אם יש לחמסה הזו 500 שנה, אבל היא בהחלט בת מאות שנים. היינו חמש נכדות, והיא בחרה לתת את החמסה דווקא לי. היא אמרה לי ש'הגיור שלי מסוכן'. בזמנו חשבתי שהיא מתכוונת שזה מסוכן לנשמה, אבל היום אני מבינה שהיא התכוונה שזה מסוכן להיות יהודי".

לאחר מותה של הסבתא נזכרה ג'ני בסמנים לכך שהיה לה קשר ליהדות: "היא לימדה אותי לברוק אם יש דם בביצים, איך להכין חלה ואת מצוות הפרשת חלה, בלי ברכות כמוכן. הדבר הנוסף שלמדתי הוא לטאטא למרכז החדר, דבר שהאנוסים עשו כדי שלא יראו שהם מנקים לשבת".

כשהבינה ג'ני כי ייתכן שהיא צאצאית לאנוסים, החלה לברוק את הנושא לעומק. "הגעתי 22 דורות אחורה, לפורטוגל שלפני תקופת האינקוויזיציה, ואימתי את זה על ידי מומחים". היא מצאה מסמכים המתעדים את סבתויה עד שנת 1405, והצליחה להביא את הרבנות בישראל להכיר בה כיהודייה. "לא הייתי באמת צריכה את זה, הרי עברתי גיור אורתודוקסי, אבל הסקרנות ובעיקר המשמעות לכך שהבת שלי תהיה יהודייה דחפו אותי". על פי צו בית המשפט אסור

קיבל פניות רבות. הנשיא החמישי יצחק נבון צילום: חנניה הרמן, לע"מ

פרופ' גרוס צילום: ג'פרי וורת'ינגטון

פרופ' קוריאלדי צילום: תמיר ברגי

ההלכתי של האנוסים שביקשו לחזור לעם ישראל העסיק את פוסקי ההלכה כבר לפני מאות שנים, אומר הרב מנחם. "ניתנו פתרונות הלכתיים, אבל זה אף פעם לא היה פשוט ולא תמיד כולם הסכימו. הגל הראשון היה בתקופתם של רבי יעקב בירב ורבי יוסף קארו. הוויכוח על חידוש הסנהדרין במאה ה-16 היה כרי לטפל בעניין האנוסים. בהמשך הרבנים ידעו לפתור את הנושא כשהיה צריך, מפני שהאנוסים המירו את דתם בכפייה. היו צריכים להביא עדויות לכך שהם מזרע אנוסים, ואולי לספר על מנהגים יהודיים ששמרו מדור לדור. אבל היום אי אפשר לקבל אותם ללא גיור. יכול להיות שהם מה שמכונה 'זרע ישראל', אבל לא יהודים.

"השאלה היא כמה להקפיד איתם בגיור – כמו עם כל אדם אחר שאינו יהודי או אחרת. פוסקים שונים סבורים ש'זרע ישראל' צריכים לזכות להתייחסות אחרת בגיור. הרב חיים אמסלם עסק בנושא הזה בספרים שכתב בעניין הגיור, וטען שיש להעניק להם יחס מועדף."

מלבד השדולה הפרלמנטרית שהוכרנו, לפני כמה חודשים הוקמה במשרד התפוצות, ביוזמת המנכ"ל דביר כהנא, ועדה מקצועית העוסקת בקשריה של מדינת ישראל עם 'ציבורים שיש להם זיקה ליהדות, שאינם יהודים או זכאי חוק השבות'. בראש הוועדה עומד ר"ר אופיר העברי.

"כרגע אנחנו ממפים את כל התופעות, החל מאנוסים וכלה בצאצאי עשרת השבטים", אומר העברי. "לאחר מכן ננסה להבין כיצד מדינת ישראל צריכה להתייחס אליהם. אנחנו נפגשים עם כל מיני מומחים, וגם עם נציגי הקבוצות השונות."

כשמדברים על צאצאי אנוסים, לא צריך להרחיק לכת מאות שנים לאחור. משפחות יהודיות רבות בפולין ובמזרח אירופה הסתירו את זהותן היהודית מילדיהן לאחר השואה ובתקופת השלטון הקומוניסטי, ועתה קיימת תופעה של נכדים ונינים המבקשים לגלות את שורשיהם ולעתים אף לחזור לצור מחצבתם. "מדובר בעשרות אלפים ויותר שהם מעין 'אנוסים מודרניים'", אומר העברי. "לא פעם על ערש דווי, או בעקבות מחקר משפחתי, מגלים פולנים רבים את המוצא היהודי שלהם."

אילו המלצות תציעו? "זו ועדה של משרד התפוצות, כך שלא נוכל להמליץ למשרדים אחרים כיצד לפעול. לא נעסוק למשל בסוגיות של גיור או אזרח מפני שזה לא המנדט של המשרד. אנחנו מתכוונים להתמקד בבדיקה האם אפשר לשפר את היחס של הציבורים אלה למדינת ישראל. הבעיה היא שכיום הרשויות הישראליות מכירות בחיה אחת שנקראת יהודי או זכאי חוק השבות, ובמקביל המדינה מכירה בסטטוס של תייר או עובד זר. יש עולם שלם של אנשים שלא רווק מעוניינים להיות יהודים ולעלות, אבל לא מתכחשים לרקע שלהם או שאפילו גאים בקשר שלהם עם העם היהודי.

"מי שחושש מהתגיירות המונית או מעלייה מסיבית או אולי מצפה לה", אומר העברי לסיכום, "צריך לדעת שמדובר במספרים קטנים יחסית, אחוז או פחות מהפוטנציאל הכולל. לפני כ-500 שנה, רבע או חמישית מאזרחי ספרד ופורטוגל היו יהודים, כך שהיום יש עשרות מיליוני צאצאי אנוסים ברחבי העולם." ●

"יש כאלה שאינם עוברים בשבת, או שמתחננים בבית ולא בכנסייה. חלקם שומרים מנהגים יהודיים הנוגעים למוות ואבלות. לאנשים מסוימים במקסיקו ובברזיל יש תפילות מיוחדות, שאם מתרגמים אותן רואים שהמקור שלהן יהודי. מנהגים פופולריים נוספים הם הרלקת גרות שבת וברית מילה. "כשהתחלתי לעסוק בנושא ב-2004, פגשתי בברזיל את האנשים והשתכנעתי. הבטחתי להם שאעשה כל מאמץ לסייע להם להתחבר לעם היהודי ולהתגייר. אבל אחרי שש שנים התסכול היה אדיר. הכרתי את כל הרבנים, קיבלתי את כל ההבטחות, ובסוף אף אחד לא עמד מאחוריהן. ובכל זאת אני עדיין אופטימי, כי אנחנו מקושרים עם הרבה אנשים שבשכילים זה הפך להיות שליחות."

"אנחנו לא מיסיונרים"

המכון לחקר יהדות ספרד והאנוסים במכללה האקדמית נתניה הושק בשנת 2011. פרופ' מיכאל קוריאלדי, לשעבר ראש המכון, משחזר באוזנינו את הדברים שנשא בטקס יצחק נבון, נשיאה החמישי של מדינת ישראל. נבון תיאר או פניות רבות שקיבל, כמי שעסק בקירוב צאצאי האנוסים לעם היהודי.

"הגיע אליי מכתב של משפחה בספרד שטוענת שהיא ממוצא יהודי, והיא רוצה לעלות לארץ ולהתגייר", סיפר או נבון, בעצמו צאצא ליהדות ספרד. "הם כבר מכרו את הרהיטים שלהם. האישה כתבה לי: 'החודשים חולפים ועוברים וכוחותינו הולכים ונחלשים, ואני מבקשת עזרה'." לאחר תהליך ארוך ומסובך הצליחה אותה משפחה להתגייר. נבון אמר בכנס כי "אנו צריכים לקבל את צאצאי האנוסים בזרועות פתוחות, כאחים. הם עברו הרבה לבטים עד שהגיעו להחלטה לא פשוטה. אבותיהם שמרו במחשבת על מצוות היהדות בתנאים קשים מאוד."

"לא גייסנו אותו מספיק לנושא", אומר פרופ' קוריאלדי על נבון שנפטר לפני כחודשיים ושימש כנשיא המכון. "הוא היה איש נפלא, נשיא לשעבר של מדינת ישראל שהיה פתוח לפעילות והיה ער לקשייהם של האנוסים לחזור לחיק העם היהודי. הוא חשב שהגיעה השעה להעלות את הנושא על סדר היום של מדינת ישראל, והקמת השדולה בכנסת היא מימוש רצונו. אני עוסק במחקר, אבל גם בבעיות אקטואליות של קבוצות הרוצות לחזור ליהדות."

פרופ' גרוס מספר כי "בברזיל ובארה"ב מפקים הרבה מאוד סרטים בנושא האנוסים, ויש לו פופולריות רבה. בארץ לא עשו משהו רציני מבחינה דוקומנטרית או עכשווית, למעט סדרה אחת עם יצחק נבון ששודרה בערוץ 1 בתחילת שנות התשעים. אני לא יודע אם זו התעלמות או חוסר מודעות, אבל זה המצב."

נקודה מעניינת שפרי מציין היא שמות משפחה לטיניים היספניים שמעידים על קשר יהודי: "לא לכל מי שנושא את השמות הללו יש זיקה לאנוסים, אבל יש הרבה כאלה. מדובר למשל בשמות כמו פרו, לופו, קרדו או פרננדו. ממשלות ספרד ופורטוגל מכירים בשמות הללו בהקשר של הענקת אזרחות לצאצאי האנוסים". כך, למשל, ייתכן שלזמרת האמריקנית ג'ניפר לופו ישנם שורשים יהודיים.

ב'דקונקט' השיקו לאחרונה אתר אינטרנט, שבו יכולים צאצאי אנוסים ומי שמחפשים את שורשיהם היהודיים, לקבל מידע שיסייע להם להכיר את הנושא: "אנחנו שואלים אותם אם הם רוצים להתחבר מחדש לעם היהודי. אם התשובה חיובית נשלח באיור רמה תרצה להיות מחובר. זה יכול להיות החל מללמוד על אבות אבותי, וכלה בגיור ועלייה. אני לא מגייר אף אחד, אנחנו רק נהיה גוף שיכוון אותם. אנחנו לא מיסיונרים, אלא רק נעשה את השידוך למי שירצה."

במקביל מקווה פרי לשלב יהודים מהארץ ומהעולם, שיבקשו להיות חלק מתהליך קירובם מחדש של צאצאי האנוסים. "יהודים יסייעו לאותם מחפשי זהות ברשת, אבל גם פנים אל פנים. אלו שמתגוררים קרוב לקהילות יהודיות יומנו לסעודות שבת, לשיעור מקומי או להרצאה על ישראל."

מה יחשב הצלחה בעוד עשר שנים? "לחבר אלינו כמה שיותר אנוסים. כל כך הרבה אנשים מחפשים את הקשר הזה, חלקם אפילו שומרי מצוות בסתר. צריך ליצור תגובה יהודית לביקוש ההמוני הזה."

אנוסי הקומוניזם

כדי להכיר את ההתייחסות ההלכתית לנושא פנינו לרב דוד מנחם, המתמצא ביהדות המזרח. "מעמדם

במסע של ארבעים שנה במדבר. יש תרבות עמוקה שבאה מספרד ונשארה איתנו, והיא משותפת לנו ולהיספנים בארה"ב. צריך לרתום לטובתנו את הכוח הזה ולהצביע על שורשים תרבותיים משותפים כמו האלדינו והספרדית. "יש מחקר של הליגה נגד השמצה שטוען כי כל מי שנפגש עם יהודי או מכיר יהודי, נוטה לרגשות חיוביים כלפי עם ישראל. תחשבו מה תהיה עמדתם של רבים כשיגלו שהם יהודים בעצמם. גם אם הם רק מחפשים שורשים, יש כאן קרבה שכדאי לנו לטפח אותה."

צאצאי האנוסים לא חיים היום בקהילות, הם התבוללו. "נכון. חוץ מהקהילה בכלמונטה שבפורטוגל שהחזיקה מעמד כקהילה מגובשת, אין ממש קבוצות של צאצאי אנוסים. בפורטוגל יש הרבה אזורים שחיים בהם אנשים בעלי מודעות למוצא היהודי שלהם ולמנהגים שונים שהשתמרו מהעבר. יש כאלה גם בברזיל, במקסיקו ובדרום אמריקה. חבל מאוד אם הדור הבא לא יהיה מודע לעברו."

אילו מנהגים אפשר למצוא אצל אותם צאצאים?

ג'ני מילגרום: "סבתא לימדה

אותי לבדוק אם יש דם בביצים,

להכין חלה ואת מצוות הפרשת

חלה, בלי ברכות כמו בן. למדתי

לטאטא למרכז החדר, דבר

שהאנוסים עשו כדי שלא יראו

שהם מנקים לשבת"